

Prefiguráció és historizáció

Dokumentum és kommentár a kánonban

Ha azoknak a kánonaspektusoknak a szempontjából kíséreljük meg újragondolni hermeneutika és filológia viszonyát, amelyekkel az irodalomtörténet-írás, a kritika a mindennapi gyakorlatban általában dolgozik, akkor egyértelműnek és kézenfekvőnek tűnhet, hogy a filológiai munka elsősorban az úgynevezett materiális kánonra (1), míg a hermeneutikai a jelentéskánonokra irányuló tevékenységformákhoz rendelhető hozzá.

Funkcionális értelemben a materiális kánon a szövegekhez – illetve az éppen adott korpuszhoz – való mindenkori hozzáférésre, illetve e lehetőség fenntartására hivatott; pontosabban a materiális kánon lehet az a közeg, amelyben a hozzáférés a szövegekhez egyáltalán megvalósulhat. A materiális kánon ápolása az a mindenkor aktuális karbantartó tevékenység, amely arról gondoskodik, hogy ez a hozzáférés folyamatos lehessen. A materiális kánon primer funkciója tehát a hozzáférés, szemben a jelentéskánonnal, amelynek elemi alkotórésze a kommentár (2), s mint ilyen, a szöveg helyett állva képes betölteni eredendő feladatát az – igen tágra értett – kulturális identifikációban. Ebből persze az is következne, hogy a materiális kánonra irányuló tevékenység a materiális értelemben vett szöveg biztosításában valósul meg, míg a jelentéskánonokra irányuló reflexiónak nem a tulajdonképpeni szöveg volna a tárgya, hanem a szöveg helyén megjelenő kommentár. Az a kommentár, amelynek az irodalomtudományban lényegében zárólagos, de fontosságát tekintve megkerülhetetlen funkciója éppen a jelentés-hozzárendelés aktusának a végrehajtása. (3) Az viszont már minden bizonnyal csak a fenti érvvezetés „optikai csalódása”, ha az imént számba vett premisszákból ahhoz a logikailag egyébként következő konklúzióhoz jutunk, mely szerint a materiális kánon szövegbiztosító aktivitásai a jelentéskánonok kommentárjainak előfeltételeként jelennének meg, ami egyúttal a filológia és hermeneutika közötti kapcsolat egyetlen lehetséges képleteként a szukcesszív elrendezettséget sugallná. A materiális kánon azonban minden esetben olyan absztrakcióként képzelhető csak el, amelyet valamely jelentéskánonból vagy különböző, egymással rivalizáló jelentéskánonokból a reflexió utólagosságával, az elvonás művelési lépésével hozunk létre. Találkozásunk a műalkotással tehát mindig valamely jelentéskánon közvetítésében, közegében valósulhat csak meg, és aligha gondolható el olyan diszkurzív tér, amelyben megtörténhetne e közvetítés nélkül. Az a fohrmanni belátás, amely a kommentár elsőbbségét állítja az irodalmi szöveggel szemben (4), hasonlóképpen nem mond ellent ennek a tapasztalatnak.

A materiális kánonnak a filológiai tevékenységekhez, míg a jelentéskánonnak a hermeneutikai aktivitáshoz való hozzárendelése kézenfekvő, ám az aligha vitatható, hogy problematikus. Az azonban, hogy ez a hozzárendelés implicit – és a legkritikábban reflektált – előfeltevésként máig gyakori meghatározója a legkülönbözőbb kritikai tevékenységeknek, illetve az ezekről közkézen forgó triviális elképzeléseknek, nyilvánvalóan nem véletlen. A számos ok közül az egyik minden bizonnyal a szöveg kánoni státuszához köthető, vagyis ahhoz az oppozícióhoz, amelybe a materiális értelemben gondolt szöveg, valamint a kommentár ebben a viszonyrendszerben kerül. A materiális kánonban ugyanis a szöveg, miután nem jelentésségében vagy még inkább megszólaltathatóság-

gában, hanem létezésében, hozzáférhetőségében van jelen, egyfajta dokumentumként léteznek, tehát egyszerre forrás (fontes) és emlék (moumenta), amelyre dologszerűségében érvényesíthető a „hogyan volt?” tény-kérdése. A kommentárral kapcsolatban az ilyesfajta kérdések nem föltehetőek, funkciójából pedig adódik, hogy elsősorban az olyan kérdéseket provokálja, amelyek diszkurzív feltételezettségével kapcsolatosak, bármely szegmenst érintsek is az aktualizációt létrehozó párbeszédnek vagy játéknak.

A dokumentum és a kommentár egymással szembeni kijátszhatósága nem egyszerűen arra az áthághatatlan látszó határvonalra hívja fel a figyelmünket, amely a történész és a kritikus végső inspirációiban fundamentális különbözőségeként megmutatkozik. Ha az egyik oldalon a törekvések végső céljaként – emblematikusan és a felcímkézéssel jócskán leegyszerűsítve – a „Sache”, a dolog volna megnevezhető, míg a másikon a „Sprache”, a szó, akkor a dokumentum és a kommentár illetően szembeállításával valójában ahhoz az aligha feloldható szemléleti dilemmához jutnánk, amelyet a legutóbbiban talán *Reinhart Koselleck* „Historik und Hermeneutik” (5) című írásában mutatkozik meg. Koselleck abból kiindulva, hogy a gadameri hermeneutika részben implicit, részben explicit módon, de tartalmazza annak igényét, hogy a historikát is hatósugara alá vonja, megkísérli feltárni azokat az anomáliákat, amelyek a hermeneutika kompetenciáját megkérdőjelezhetik a historikával szemben. Teszi mindezt annak elismerésével, hogy a történet-

A filológiai tevékenység az irodalomtudomány munkamegosztásán belül – amnéziával sújtva a maga kétezer éves hagyományának hosszabbik szakaszát – önmagát paradox módon igen gyakran, éppen a hermeneutikai reflexióval szemben, egyfajta történettudományossal rokon indíttatás jégében definiálja.

tudomány (Historie) – a történelem (Geschichte) tudományként és ennek ábrázolására szolgáló elbeszélő művészetként – része a hermeneutikai kozmosznak, hiszen aki nyelvre és szövegekre van utalva, az a hermeneutika igényéről nem mondhat le. Feltételezése szerint azonban mindez nem lehet érvényes, illetve nem érvényesíthető a historikára, amely a történelem elméleteként a lehetséges történelem feltételeire kérdez rá. Ezek a feltételek ugyanis a szerző hipotézise szerint nem a nyelvben teremődnek meg, és nem is a nyelvre utalnak vissza. (6)

A lehetséges történelem feltételei ugyanis olyan meghatározottságok, amelyek nyelv előtti vagy nyelven kívüli struktúrákra utalnak, és amelyeknek bár – kategóriális meghatározásokként – nyelvileg kell közvetítődniük, ténylegesen nem a nyelvi közvetítésben jönnek létre. Itt, a „Sprache” és a „Sache” közötti differenciában ragadható meg az az elsődleges tapasztalat, amelynek kategóriáit Koselleck amúgy *Heidegger* fundamentál-ontológiájának antropologizációjából nyeri. A szöveg státusza – a dokumentum mint olyan – Koselleck argumentációjában ezen a ponton válik kulcsfontosságúvá. A szerző ugyanis, *Gadamer*-tanítványként, legalábbis a deklaráció szintjén és expliciten nem esik bele abba a csapdába, amelybe a hermeneutika elemzői, illetve ellenzői általában szoktak, és amely rendre „elnyeli” a történészekkel kezdett termékeny párbeszéd lehetőségét. Vagyis: *Gadamer*nek a világtapasztalat nyelviségére vonatkozó tételét egyáltalában nem érti félre akkor, amikor a (világtapasztalat nyelvi közvetítettségére és nyelvileg lehetséges voltára helyezi a hangsúlyt, és felhívja a figyelmet arra a gadameri megszorításra, amelyről sokan és gyakran megfeledkeznek; arra nevezetesen, hogy a tapasztalás nem beszéd-folyamat, nyelvi folyamat, vagy olyan, amit a nyelv hozna létre hanem ellenkezőleg, mindig a „dolog” nyelviesítése. Koselleck elismeri, hogy ebben az értelemben a historika mindig is a hermeneutika hatókörében marad.

A hermeneuta Koselleck itt láthatólag kiszáll az érvelésből, és a szót a történész Koselleck veszi át. Az antropológiai tapasztalatokat ugyanis nem lehetett szembehelyezni a tapasztalás nyelviségének feltételezésével, hiszen – mint a szerző erre maga felhívta a fi-

gyelmet – a világtapasztalat nyelvisége a tapasztalat megoszthatóságára, közvetíthetőségére, kommunikálhatóságára, ad absurdum gondolhatóságára vonatkozik, és így ki sem zárhatják egymást. A historika leválasztása a hermeneutikáról így végső soron a dokumentum státuszának tisztázására maradt: a szöveghez kötött, a szöveginterpretációra támaszkodó tudományok között ugyanis a szerző a szöveg funkciójának hasonlósága vagy különbözősége szerint húz vonalat. Az egyik oldalra természetesen a történettudomány, a másikra viszont a jog, a teológia és a filológia kerül. Ez utóbbi háromban az volna a közös, hogy a szövegnek geneuin pozíciót tulajdonítanak, amely nem teszi lehetővé, hogy megkérdézzünk. A filológus például, szemben a történésszel, hajlamos az általa gondozott, kommentált vagy kiadott szövegnek önértéket tulajdonítani; ennek „szélsőséges” esete, amikor a nyelvi forma a költészet esetében a konvencionális felcserélhetlenség és felülvizsgálhatatlanság karakterjegyét kapja. (7) A szövegben ilyenkor mindig többséget élvez a szövegezettség a megszövegezett dologgal szemben. A történész számára a szöveg státusza ettől radikálisan különböző módon ragadható meg. A történettudomány szempontjából nézve ugyanis a szöveg elsődlegesen dokumentum, vagyis tanúság, bizonyíték valamire. Olyan tárgyi tartalmat tematizál, amely túlmutat a szövegen, vagy kimutat a szövegből, tehát Koselleck szerint szövegen kívüli még akkor is, ha ennek valóságát csak és kizárólag nyelvi eszközökkel lehet rekonstruálni. A dokumentumnak tehát, legyen az bár forrás vagy emlék, utaló jellege, illetve funkciója van. Koselleck emocionálisan lefegyverző példája a „Mein Kampf”, amely csak az események utólagosságában, akkor válik az indusztrializált tömeggyilkosság szöveges dokumentumává, amikor már tudjuk, hogy mi történt, és az események alapvetően megváltoztatják a szöveg értelmezhetőségét. (8)

Dokumentum és kommentár viszonya kapcsán ez a talán túlzottan is hosszúra nyúló exkurzus azért lehet különösen tanulságos, mert a filológiai tevékenység az irodalomtudomány munkamegosztásán belül – amnéziával sújtva a maga kétezer éves hagyományának hosszabbik szakaszát – önmagát paradox módon igen gyakran, éppen a hermeneutikai reflexióval szemben, egyfajta történettudományossal rokon indíttatás jegyében definiálja. Kanalizálja tehát mindazokat a területeket, amelyek – az irodalomtörténet hagyományosan történettudományos érdeklődését kielégítendő – a „Hogy volt?” kérdésre keresik a választ. Ennek a tendenciának kitűnő példáját kínálja az utóbbi évek minden bizonnyal egyik legkiemelkedőbb filológiai teljesítménye, amikor a kötet fejezetcímeiben az „ami tudható és ami nem” (9) oppozíciót alkalmazza. Ez a tudomány-rendszeri „örökség” még akkor is rányomja a bélyegét dokumentum és kommentár, materiális kánon és jelentéskánon és így végül is filológiai és hermeneutika viszonyára, ha azt senki sem vitatja, hogy az „olvasható szöveg előállításának feladata [...] mindig csak a szövegnek egy bizonyos fokú megértéséből kiindulva merül fel”. (10) (Igaz ez még akkor is, ha a materiális kánonban a dokumentum megszólaltathatósága és jelentéspotenciálja valójában irreleváns.) Egy eképpen pozicionált filológia annyiban valóban a materiális kánonhoz köthető, hogy a materiális kánonon (annak előállításán) dolgozik, elsődleges törekvése, hogy a dokumentumok biztosításával, esetleg létrehozásával a korpuszhoz való hozzáférést biztosítsa. De talán ennél is lényegesebb, hogy nem vesz részt a kommentárok cseréjében, amely viszont a jelentéskánonokra irányuló aktivitások elsődleges jellemzője. A kommentár jelenlétének hiánya tehát negatív értelemben ugyan, de definiálja ezt a tevékenységi kört, és önmagában elegendő alapot szolgáltat e valójában csak látszólagos oppozíció újrateremtéséhez.

Talán nem elhamarkodott vagy túlzó következtetés, ha filológia és hermeneutika (materiális és jelentéskánon) e természetellenes szukcesszív egymáshoz rendelésében valóban azt a tudományrendszeri vagy tudománytörténeti örökséget véljük felfedezni, amelytől, ha szabadulnunk nem is kellene – mert egy ilyen műveletnek óhatatlanul csak a vesztese lehetnénk –, de reflektálni rá mindenképpen. *Tolnai Vilmos* lenyűgözően vi-

lágos és szofisztikáltságában joggal példaértékűnek nevezhető kötetét (11) forgatva nyilvánvaló, hogy azok a kutatási célok és vizsgálandó tárgyerületek, amelyeket a szerző a filológiai vizsgálat címszava alatt (12) számba vesz, többé-kevésbé konvergálnak azzal a territóriummal, amelyet a ma inkább akadémikusnak tekintett, hagyományos irodalomtörténet az irodalomtudomány, illetve pontosabban a kultúrtudományok munkamegosztásában mindmáig a magáénak vall, és amelyre jellemző az olvasatok és aktualizációk, a szövegre tapadó munka, vagyis a kommentár hiánya. Ha a hermeneutika paradox módon ebben a vitában a másik oldalra került, annak nyilvánvalóan részint abban a történetiség-felfogásban kell keresnünk a magyarázatát, amely aligha találhat érintkezési pontot a totális történetiség eszméjével, „hiszen a hagyományos, úgynevezett történeti filológia [...] azzal a meggyőződéssel dolgozik, hogy saját történeti helyezkedettségét semlegesíteni tudja”. (13) Ezzel viszont, szemben a hermeneutika történetiség-felfogásával, ahhoz a (kicsit talán lazán) történészinek nevezhető érdekeltséghez közelít, amely, miközben elismeri a dokumentum beszédszerűségét, mégis inkább a „Sache”-t, a dolgok, a tények megragadását tekinti elsődleges feladatának.

Amikor Foucault a kommentárt egyfajta diszkurzív funkcióként a nyelv, illetve a nyelvhez való viszony problémájából kiindulva közelíti meg, a nyelvi reflexió vonatkozásában hasonlóképpen a „Sache” és „Sprache” feszültségéből indul ki, nem véletlenül. A „szavak” és a „dolgok” közötti viszony divergens konvergenciája nélkül aligha volna elképzelhető az a diszkurzív pozíció, amelyet Foucault kommentárnak nevez. Azt a tényt, hogy a kommentár a nyugati civilizációban kulcsfontosságú szerepre, pontosabban funkcióra tett szert, Foucault arra az átfogó kulturális tapasztalatra vezette vissza, amelyet a 16. századi nyelv modelljén, a klasszikus episztémé hajnalaként, a „szavak” és a „dolgok” egyre problematikusabbá váló viszonyának mind élesebb tematizálódásaként írt le. A kommentárt mint funkciót éppen ez tette Foucault számára különösen izgalmasá; egy olyan episztémében ugyanis, amelyben a „szavak” és a „dolgok” viszonya egyértelmű vagy problémátlan, elképzelhetetlen lett volna egy hasonló funkció ilyen értelmű létrejötte. „[A] kommentár teljes egészében a nyelv rejtélyesen morajló része felé fordul, amely a kommentált nyelvben rejtőzik; a létező diskurzus alatt egy másik, még eleve nebb »elsődleges« diskurzust kell létrehozni, amely önmaga helyreállítását tűzi ki feladatául. Kommentár csak akkor van, ha az olvasott és megfejtendő nyelv alatt egy eredendő Szöveg függetlensége húzódik meg. És e szöveg a kommentárt megalapozva mintegy jutalomként ígéri meg neki önmaga végső fölfedését.” (14) Ebben a történeti dimenzióban Foucault két mozzanatot tesz nyilvánvalóvá. Egyfelől azt, hogy a kommentár ab ovo másodlagos diskurzusa olyan tudás, amely a dolgok szóra bírásával állítja helyre a szavak és a dolgok kétértelművé vált viszonyát, tételezve és elismerve ezzel a dolog elsőbbségét a szóhoz képest. Másfelől viszont az is láthatóvá válik ebben az elemzésben: a filológiai a maguk tudományos ethoszát a 18. századtól kezdve éppen arra építették, hogy megtalálják az olvasott és megfejtendő nyelv „alatt” az eredendő, az eredeti szöveget, és ezáltal részesüljenek annak igazságában. (15)

Hogy ez a semlegesítő, a dokumentum dologszerűségét egyfajta elsőségként elgondoló, a „hogy volt” kérdésre válaszolni akaró törekvés mennyire lehet eredményes és miként befolyásolhatja a materiális kánon, valamint a jelentéskánon, dokumentum és kommentár, filológia és hermeneutika viszonyáról alkotott elképzeléseinket, annak vizsgálatára alkalmas terepet kínál számunkra az előző századforduló egyik legizgalmasabb és leghatásosabb vállalkozása, illetve annak kritikája, amely egy nem kevésbé prominens szerző tollából származik: Ricarda Huch „Romantika”-könyve (16) és Oskar Walzel róla írott kritikája. (17)

A közép-európai irodalom- és kultúrtörténetben Huch könyve több szempontból is különleges helyet foglal el. Érdekessé persze ebben az összefüggésben nem az teszi, amiért ma amúgy (a politikai korrektség nevében újrarendeződő tudományosságban) is ünnepel-

hető lehetne, tehát hogy hangsúlyozottan nőíróként (18), az első női történészdoktorként, nem riadt vissza – a szó legjobb értelmében vett – interdiszciplináris vállalkozás kihívásától, és ami ebből a vállalkozásból született, azt joggal tekinthetjük a mai kultúratudomány egyik korai dokumentumának. Huch könyvét általában a romantika újrafelfedezéseként tartják számon, amely egyúttal hozzájárult a naturalizmus meghaladásához. (19) Hasonlóképpen az ő hatására értékelődik fel a koraromantika a későbbi romantikus fejleményekhez képest, amely máig döntőnek bizonyul a romantika-kritikában. Huch módszere radikálisan eltér a kortárs irodalomtudományos gyakorlattól. Többször és több helyütt hangsúlyozza, hogy történészként, illetve a történész módszertanával kívánja megrajzolni a korszakot; tudatosan nem foglalkozik a szakirodalommal, szándékosan nem tanulmányozza a romantikáról mint korszakról addig megjelent műveket, nem vesz tudomást a kritikáról. Vagyis: nem dolgozik kommentárokkal; kizárólag dokumentumokat használ fel; a primer, szépirodalmi alkotásokon túl – beleértve az addig kiadatlan szövegeket, amelyeket viszont felkutat – naplókából, visszaemlékezésekből, feljegyzésekből, önéletrajzokból dolgozik, levéltári anyaggal. Meggyőződése, hogy a dokumentum az egyetlen olyan forrás, amelynek révén hiteles képet alkothat tárgyáról. Ez tehát az intenció. Walzel nem mulasztja el számba venni azokat a szerzőket, akik addig még a terület legkiválóbb szakértői számára is jobbára ismeretlenek maradtak (20), és akiket Ricarda Huch „integrált” a romantika kánonjába. A szerző(nő) nem riadt vissza attól a röögös úttól, amelyen végig kellett mennie akkor, amikor a koraromantika világ-, művészet- és természetszemléletének felvázolására vállalkozott, és egy könyvtárnyi, addig nem számon tartott romantikus és romantikus irányultságú művet olvasott el. Itt jobbára persze nem kiemelkedő jelentőségű szépirodalmi alkotásokról van szó, hanem a már említett önéletrajzi feljegyzésekről, visszaemlékezésekről, értekezésekről, levelezésekről.

Hogy az az intenció, amely a források felkutatásával és a korábbi kommentárok száműzésével kívánt egy korszak hiteles képéhez eljutni, mennyiben eredményezett filológiai is értékelhető eredményt, azzal kapcsolatosan Walzel roppant szkeptikus. Huch ugyanis módszertanában minden szempontból szabályszegő: hiába megy vissza a forrásokhoz és veti el a korábbi kommentárokat, az anyag elrendezésében legalább annyira öntörvényűen jár el, mint ahogyan felrűg – egyébként roppant sikeresen és termékenyen – minden korábbi irodalomtörténeti konvenciót. Walzel, miközben mindvégig kitart amellett, hogy a romantikáról valaha is írott művek leghatásosabbikával áll szemben, amely minden kétséget kizáróan új utat nyitott a kutatás számára, a mű tudományos szempontból való értékelhetőségét kérdésesnek látja. Egyfelől, mert Huch konzekvensen nem jegyzetel, tehát bármi, amit állít, csak úgy ellenőrizhető, ha végigjárjuk azt az utat, amelyet maga is bejárt; másfelől nem mindig választható világosan szét a szövegben, hogy meddig tart az egyes dokumentumok tanulságainak ismertetése és hol kezdődik a szerzői kommentár. (21) Lényeges momentum, hogy Walzel itt nem a kommentár státuszát kérdőjelezi meg a dokumentummal szemben, és nem ez utóbbi elsőbbségét állítja. Csupán arra figyelmeztet, hogy a tudomány játékszabályai szerint az értekezés argumentációjának követhetőnek, tehát ellenőrizhetőnek kell lennie, vagyis kritikájában ez sokkal inkább műfaji kérdés, mintsem tartalmi hiba fölmutatása.

Walzel értelmezése abból a dilemmából indul ki, amely a kortársi romantika-kritika számára az egyik leginkább élő kérdést jelentette; tehát hogy lehet-e és szabad-e az újromantikát és a régit, tehát az 1800-as és az 1900-as századforduló irodalmát egymással összevetni, és ha igen, akkor milyen formában. (22) Az analógia-keresés, a hatásvizsgálat, illetve a csíra-elmélet – amely a régi romantikában felbukkanó kérdések tökéletesítését vagy megválaszolását a haladás jegyében az újromantikában látja kibontakozni – összevetésével végül ahhoz a megállapításhoz jut, hogy aligha képzelhető el olyan kortársi romantika-konceptió vagy romantika-értelmezés, amely elvonatkoztatathatna annak a jelennek a fejleményeitől, amelyben e koncepció benne él. Ricarda Huch

könyvét Walzel egyenesen azért tartja kongeniálisnak, mert úgy gondolja, senki nem tudta ennyire tisztán és átláthatóan értelmezni az újrromantikát, az 1900-as századfordulót, noha Ricarda Huch a konkrét párhuzamoktól és példáktól konzekvensen el is tekint. (A *Schlegel*-fivérekkel kapcsolatban például nem emlegeti sem *Stefan Georget*-et, sem *Hofmannsthal*-t, amint azt sokan várták, és amint egyes kritikusai ezt a szemére is vetették.) Másfelől viszont azért tartja Huch könyvét kongeniálisnak, mert képes volt betölteni a legnemesebb történelmi feladatot, hogy a már jelen nem lévőknek, „egy régen eltűntnek a lényegét megértse és értelmezze”. (23) Nyilvánvaló, hogy Walzel számára a múlt megértése egyben a jelen megértése is, a kettő csak egymáson átszűrve és egymáson keresztül képzelhető el. Még tovább lépve: Walzel számára ez az értelmező művelet múlt és jelen közvetítésében egy olyan prefigurációs aktuson keresztül válik csak megvalósíthatóvá, amelyben a múlt megértése a jelen prefigurációjaként egyúttal a sa-

A közép-európai irodalom- és kultúrtörténetben Huch könyve több szempontból is különleges helyet foglal el. Érdekessé persze ebben az összefüggésben nem az teszi, amiért ma amúgy (a politikai korrektség nevében újrarendeződő tudományosságban) is ünnepelhető lehetne, tehát hogy hangsúlyozottan nőíróként, az első női történelmszaktorként, nem riadt vissza – a szó legjobb értelmében vett – interdiszciplináris vállalkozás kihívásától, és ami ebből a vállalkozásból született, azt joggal tekinthetjük a mai kultúratudomány egyik korai dokumentumának. Huch könyvét általában a romantika újrafelfedezéseként tartják számon, amely egyúttal hozzájárult a naturalizmus meghaladásához

ját jelen megértését is megnyitja és szavatolja. Ez pedig egybecseng azzal a hermeneutikai maximával, mely szerint valamit csak „mint valami”-t lehetünk képesek megérteni. Hasonlóképpen az emberi megértésnek erre a sajátosságára reflektál *Walter Benjamin* nevezetes *Mummerehlen-je* (24): „Hiszen a képesség, hogy hasonlóságokat ismerjünk fel, nem más, mint e régi kényszer gyenge maradványa, hogy hasonlóakká váljunk és viszonyuljunk.” (25)

A viszonyulásnak ez a kényszere a dokumentumok státuszát is megváltoztatja: az a narratíva, amely értelmezi a dokumentumot, és történeté vagy szöveggé rendezi, egyben fikcionalizálja is. Ricarda Huch Friedrich Schlegel-elemzését Walzel a könyv egyik kiemelkedően szenzibilis, jól megírt részeként tartja számon, és fontos számára az a párhuzam, amelyet a szerző(nő) Friedrich és Hamlet között von. A Wilhelmhez írott, ifjúkori gyónás szövegének értelmezésekor Huch éppen a drámahős analógiáját tartja a leginkább megvilágítónak; nincs „logikai szinteltolás”, a történetileg távollévő éppen annyira valós, mint a reneszánsz dráma hőse; olyan modell, amelyen keresztül egy emberi élethelyzet,

egy pszichológiai probléma tematizálható és megérthető, megint csak analógiás alapon.

A történész tehát visszanyúlt a forrásokhoz, de a dokumentumok megszólaltatása csak egy olyan prefigurációs aktuson keresztül vált lehetségessé, amely egyben fikcionalizálta is azokat. A filológiai munka tehát, éppen mert a saját történelmi horizontot a dokumentumok értelmezésében kiiktathatatlanul bizonyult, hermeneutikai aktivitásként végezhető. Huch romantika-értelmezésében nyilvánvalóvá válik, hogy – amiképpen a dokumentum is valójában hozzáférhetetlenségében képes csak megőrizni oppozitív státuszát a kommentárral szemben, hiszen abban a pillanatban, amikor beszélni kezdünk róla és viszonyulunk hozzá, már kommentárral van dolgunk – a filológiai tevékenység sem tudja kiiktatni a hermeneutikai szempontot, legfeljebb a reflexiótól zárhatja el. Az irodalomtudomány munkamegosztására ez hasonlóképpen érvényes: „Nemcsak akkor történik interpretáció, amikor egy lehetséges konjektúra helyett egy másik mellett döntenek, hanem

az a kérdés is a filológus saját történeti horizontjától függ, hogy milyen konjektúralehetőségek jutnak eszébe, melyek azok, amelyek nem merülnek fel neki.” (26) Ahogyan tehát a materiális kánon mindig egyfajta elvonás eredménye, úgy az is joggal feltételezhető, hogy amennyiben az irodalomtörténet mindenkori saját történeti horizontjára reflektálóként fogalmazza meg önmagát, úgy automatikusan le is mond arról a szukceszív elrendezésről, amelyben a dokumentumot a filológiához, a kommentárt pedig a hermeneutikához rendeli hozzá.

Jegyzet

- (1) A materiális, ill. a kritériumkánon v. jelentéskánon fogalmával kapcsolatban vö. von Heydebrand, Renate : *Probleme des „Kansons” – Probleme der Kultur- und Bildungspolitik*. Janota, Johannes (1993, hrsg.): *Kultureller Wandel und die Germanistik in der Bundesrepublik: Vorträge des Augsburgsger Germanistentags 1991*. Band 4. (Germanistik, Deutschunterricht und Kulturpolitik) Niemeyer, Tübingen. 3–24.
- (2) A kommentár funkciójának történeti meghatározottságával kapcsolatban vö. Foucault, Michel (2000): *A szavak és a dolgok*. Osiris, Budapest, ill. Foucault, Michel (2002): *A tudás archeológiája*. Osiris, Budapest.
- (3) Vö. Fohrmann, Jürgen: Der Kommentar als diskursive Einheit der Wissenschaft. In: Müller, Harro (1988, hrsg.): *Diskurstheorien und Literaturwissenschaft*. Suhrkamp, Frankfurt am Main. 247.
- (4) I.m. 248.
- (5) Koselleck, Reinhart: *Historik und Hermeneutik*. Uő (2000): *Zeitschichten. Studien zur Historik*. Suhrkamp, Frankfurt am Main. 97–118.
- (6) I.m. 98–99.
- (7) Vö. i.m. 114–115.
- (8) Vö. i.m. 117.
- (9) Vö. Szilágyi Márton (1998): *Kármán József és Pajor Gáspár Urániája*. Kossuth Egyetemi Kiadó, Debrecen. 297, 326.
- (10) Gadamer, Hans-Georg: Szöveg és interpretáció. In: Bacsó Béla (é.n., szerk.): *Szöveg és interpretáció*. Cserépfalvi, Budapest. 25.
- (11) Tolnai Vilmos (1922): *Bevezetés az irodalomtudományba*. Eggenberger, Budapest.
- (12) i.m. 60–106. (66§–106§-ig)
- (13) Szondi, Peter (1996): *Bevezetés az irodalmi hermeneutikába*. T-Twins, Budapest. 10.
- (14) Foucault, Michel: *A szavak és a dolgok*. 61.
- (15) vö. Fohrmann, Jürgen, i.m. 244.
- (16) Huch, Ricarda (1885): *Die Romantik. Blütezeit, Ausbreitung und Verfall*. Reinbek b. Rowohlt, Hamburg.
- (17) Walzel, Oskar (1885): *Ricarda Huchs Romantik*. Uő: *Vom Geistesleben alter und neuer Zeit*. Im Insel, Leipzig. 337–365.
- (18) Mára a legenda részévé vált az a Thomas Mann-levél, amelyet friss Nobel-díjasként írt Hauptmannak, és amelyben arról beszél, hogy azt inkább Ricarda Huchnak kellett volna megkapnia.
- (19) Ebben az értelemben méltatja például a Brockhaus Literatur Lexikon is, más összefoglaló munkákkal egybehangzóan; akárcsak Walzel német romantikát taglaló tanulmányai. Vö. Walzel, Oskar: *Wesensfragen deutscher Romantik*. In: Prang, Helmut (1972, hrsg.): *Begriffsbestimmung der Romantik*. Wissenschaftliche Buchgesellschaft, Darmstadt. 171–194.
- (20) Walzel, Oskar: *Ricarda Huchs Romantik*. 363. Walzel itt az újrafelfedezettek sorában például Carus, K. G., Daumer, G. F., Kanne, J. S., Ringseis, J. N. és még számos más szerző nevét említi, akinek önéletrajzi feljegyzéseiből, visszaemlékezéseiből merített Huch.
- (21) I.m. 364.
- (22) I.m. 337–338.
- (23) I.m. 340.
- (24) Benjamin, Walter (2001): *Berlini gyerekkor ezerkilencszáz táján*. In: Uő: *„A szirének hallgatása” Válogatott írások*. Osiris, Budapest. 174–178.
- (25) I.m.174.
- (26) Szondi, Peter i.m. 19.